

el volum demogràfic de reus a través del temps.

Conferència de Josep Iglésies pronunciada al Centre de Lectura de Reus el dia 11 de maig de 1973

Abans d'entrar en matèria, permeteu-me de fer un advertiment. El tema de la present conversa no ens l'hem triat. Ens ha estat prèviament assignat pels organitzadors de la Secció de Lletres del Centre de Lectura i prou ens mallem que tantes xifres com hem d'esgrimir han de fer indigest el condiment. Ens temem que serà un guisat tot d'ossos. Però procurarem reblanir-lo una mica amb algunes lleus referències a l'estat econòmic i urbanístic de Reus, per no deixar els nombres gerds i sols, però mai no ens hem proposat de fer una síntesi de la història, ni de l'economia, ni de l'urbanisme reusenc. Ens plauria que això quedés ben clar, a fi d'evitar en el possible de defraudar-vos massa i a fi de preparar-vos una mica per a l'allau numèric que us caurà al damunt. Altrament, no dubtem que en l'anotació econòmica ens deixarem moltes coses, però no hem d'oblidar que l'objecte o fi que ens porta ací és simplement el demogràfic, precisament les xifres.

Plantegem-nos primer que res la situació de la comarca del Camp a la primera meitat del segle XII, quan és lentament ocupada pels colonitzadors procedents del Comtat de Barcelona. Simplificant les coses, direm que tota la plana és bosc i esbarzerar després d'ésser inocupada per moros i cristians en el pas d'unes centúries. Ha estat en el curs d'aquestes la terra de ningú, frontera entre el reialme sarraí de Tortosa i el comtat cristià de Barcelona. De les localitats que hi haguessin pogut sorgir en els temps romans i que s'hi haguessin mantingut en els temps visigòtics, solament en podien res-

tar unes miserables ruïnes. Tarragona, amb el cercle fantasma de les seves muralles, sobresortia igualment deserta i deruida al promontori vora el mar.

Tarragona ressorgeix privilegiada tot d'un cop, amb la capitalitat civil o feudal i la senyoria eclesiàstica. Per a les altres localitats que es poguessin constituir a la resta de la plana, no hi havia concessions, ni exclusivitats preestablertes, puix que tot era domini tarragoní. Les possibilitats eren iguals per a totes elles al moment de sorgir o ressorgir.

La primera data concreta que tenim de l'existència de Reus com a lloc poblat és de 1154, per bé que, al document, Robert d'Aguiló declara haver fet donació de la vila a favor de l'església de Sant Fructuós de Tarragona, en els temps que Sant Oleguer l'havia instituït príncep. Això darrer ens porta al 1129, però no queda clar que la indicada donació fos feta concretament en aquesta data i que, per consegüent, aleshores existís ja la localitat. L'església consta com a construïda el 1159 i el castell el 1171.

Que les primeres cases es bastiren abans que l'església, ho certifica la cessió de dues parts de la jurisdicció de la vila de Reus feta per l'arquebisbe a Bertran de Castellet l'any 1154, en la qual l'eclesiàstic es reserva l'església que "en dita vila es fundarà". Altrament, l'església de Reus no figura a la llista de les de la diòcesi tarragonina, que es consigna a la butlla del 25 de març de 1154, signada per Anastasi IV.

Sembla que se'n pot deduir que primer es constituï la vileta, tan disminuïda com

es vulgui; després se la va dotar d'una esglesiola i, alguns anys més tard, se la va proveir d'un castell. Això posa de manifest un camí divers del que acostumen a establir els historiadors, puix que, generalment, en la constitució dels pobles es diu que les cases anaren a arraular-se a redós del castell per cercar-ne la protecció. A Reus hi haurien vingut, primer que tot, els colonitzadors, és a dir, uns pagesos a treballar la terra, a apropiarse d'uns espais erms per a cultivar. Haurien pogut sentir la conveniència de tenir un temple o, tal vegada, el senyoriu eclesiàstic, al qual era sotmesa la comarca, els ho havia assignat. Però la fortalesa no vingué fins bastant més tard, no com una avançada en terra enemiga, sinó com una exhibició o sumptuositat senyorial, puix que, la primera data en què documentem el castell, feia 22 anys que havia caigut a favor dels cristians la fortalesa de Siurana i els sarraïns vençuts eren fora de la terra catalana. Assentem, amb això, que els primers pobladors de Reus no eren guerrers, sinó gent pacífica, que venia a treballar la terra i aneu a saber si també posseïen dots mercaders, malgrat que s'obliguessin a contribuir a fortificar la vila.

Entre el 1162 i el 1168 es documenta l'existència de Vila-seca i el 1184 la seva parròquia és sufragània de la de Reus, i això podria indicar una certa puixança de la darrera. Entre el 1152 i el 1157 s'havia donat el terme de Salou, amb l'encàrrec d'edificar-hi un castell i un poble. Però l'incompliment d'aquesta doble comanda sembla posar-la de manifest el nou enfeudament del port de Salou, l'estany de la Pineda i totes les terres, aigües i platges dels encontorns fins al coll de Balaguer, realitzat el 1194. I, cosa significativa, s'autoritza al feudatari per a celebrar un mercat setmanal i es dona salvaguarda als seus concurrents. L'arquebisbe impugna, però, aquesta enfeudació, i el 1197 n'aconsegueix l'anul·lació. El 1211, el rei torna la jurisdicció de Salou i el seu castell a l'arquebisbe, amb dret a readquirir-lo. Efectivament, el rei paga 5.500 sous per Salou i la Pineda. Més tard, aquests indrets passen al paborde i capítol de la Seu i, a mitjans del se-

6 CONFERENCIA

gle XIII, el paborde es queda la Pineda i l'arquebisbe, Salou.

Aportem aquestes dades per fer veure que ja d'inici hi ha un evident interès per Salou. No oblidem que el 1229 Jaume I l'escollí per reunir-hi l'estol naval català que sortia vers la conquesta de Mallorca; per consegüent, la utilització del port natural aleshores era una realitat. Apressem-nos a dir que no tenim dades suficients per a fonamentar la hipòtesi que el comerç reusenc inicial i la seva prosperitat sorgissin com a filloles del tràfic salouenc.

Però sí que resulta lícit de fer una pregunta. Si el port de Salou era important, ¿com és que al seu redós no s'originà una població o nucli mercantil que se n'aprofités? La contesta ens sembla que no pot ésser altra que la tal població sorgí efectivament, però no al seu redós, sinó a una relativa distància, i aquesta localitat és Reus, afavorida, a més, amb altres circumstàncies geogràfiques, tals com la coincidència de diversos camins.

L'any 1151 consta l'existència de Riudoms i Constantí, el 1152, de Cambrils; la butlla d'Anastasi IV, assenyalant les esglésies de la diòcesi tarragonina, indica les d'Alcover, les Borges, Pratedip i Colledjou, entre altres que no anomenem de l'Alt Camp i el Tarragonès; el 1155 es documenta Barenys, el 1157 el Burgà, el 1158 Alforja i l'Albiol, el 1159 Prades, el 1164 la Selva, el 1165 les Porpres, el 1180 Porrera i Mont-roig, el 1184 Botarell i Aleixar, el 1195 Pradell, etc. ¿Els residents en aquestes localitats vivien en un absolut aïllament, en uns moments que tan necessària els havia d'ésser la comunicació? ¿No es reunien en algun indret per bescanviar els seus productes, és a dir, per fer mercat? Aquest indret ja seria Reus? A part la indicada, i sembla que inoperant, de Salou el 1194, no coneixem, pel redol del Baix Camp i el Priorat, cap autorització per a celebrar mercat en els segles XII i XIII. Això no obstant, en algun indret d'ambdues comarques devia haver sorgit espontàniament una concentració mercadera.

El 1240, segons Andreu de Bofarull, als censos emfiteútics de Reus s'adverteix ja la diferència entre vila vella i vila nova, així com l'establiment de jueus, els quals

formen barri a part, segons consta documentalment el 1242. Hi ha protocols del 1294 que delaten el comerç de jueus reusencs amb altres d'altres localitats de la comarca i de la vall de l'Ebre. Com era que aquesta colònia jueva havia fet cap a Reus? Això sembla indicar que aquí hi havia comerç, transaccions, tràfic. Altra vegada la influència del port de Salou es projecta a la nostra ment com a justificació o impulsí d'aquest comerç. Sense camins o amb camins pèssims, el transport més fàcil es feia per mar, portant les mercaderies a la platja més propera. Suggerim així l'existència prematura d'una activitat importadora i exportadora. Activitat incipient encara en aquest sentit, filla, per un costat, de les possibilitats del port indicat i, per l'altre, de la situació de Reus a l'encreuament de camins provinents de la Ribera d'Ebre i el Priorat, de les Muntanyes de Prades, de la Conca de Barberà i de la situació d'aquest encreuament gairebé al centre geomètric de la gran plana del Camp. Aquestes són circumstàncies geogràfiques que havien de prevaler, forçosament, aleshores que tot era al seu començament. Una advertència potser necessària: el port de Tarragona era pràcticament inexistent. El port romà era cegat pels formidables enderrocs dels edificis imperials que havien anat rodolant des de les parts altes. Les platges desabrigades tarragonines no oferien bones condicions per a l'amarratge. Salou era el port privilegiat de la comarca, junt amb el de Tamarit, comercialment poc aprofitat, però que havia estat de gran valor estratègic.

Com a indicis del que podia ésser Reus el segle XIII tenim els **Rationes Decimarum Hispaniae**, existents al Vaticà, als quals resten anotades les quantitats rebudes a la Seu Romana pels fruits i rendes dels beneficis eclesiàstics. No es tracta de dades de valor demogràfic, però, a falta d'aquestes, les dècimes eclesiàstiques permeten d'establir una certa ponderació de la riquesa de les parròquies i, per comparació, deduir-ne la importància. A part de les institucions eclesiàstiques radicades a la ciutat de Tarragona, que per si soles sobrepujen en molt les imposicions de les rectories i esglésies de les altres localitats de la diòcesi, ens

trobem que, el 1279, la contribució més alta de la diòcesi de Tarragona correspon a la rectoria de Valls amb 444 sous barcelonins. Segueixen en ordre decreixent la de Montblanc amb 300 sous, Reus amb 279 sous, Cambrils amb 156, Alforja amb 150, la Selva amb 141.

El 1280 la dècima proporciona: Valls 473 sous, Montblanc 300, Reus 182, la Selva 171, Alforja 150, Tamarit 140, Riudoms 136. Si més no, aquestes anotacions poden deixar entreveure una major rendibilitat de les parròquies de Valls i de Montblanc que la de Reus, en aquests dies.

Aleshores s'havia ja constituït espontàniament el mercat del dilluns i devia haver pres bona embranzida, puix que l'any 1305 els còsols de Tarragona pregonen la prohibició de concórrer i portar articles al mercat de Reus, sota pena de multes i la confiscació de les mercaderies. El mercat, però, seguí autoritzat pel camarer i senyor de Reus. El 1309 es rep el reial privilegi de celebrar-lo, expedit per Jaume II, i el 1342 s'obté el de celebrar dins el mes de juliol 15 dies de fira. Altrament, el 1314 es documenta la instal·lació a Reus d'una adoberia, el 1327 la de telers d'estamena i una tintoreria i el 1328 s'associen els sabaters. Tenim, per tant, una localitat amb jueus tractants en moneda, amb mercat i amb indústria més o menys incipient. Són les característiques que Reus ampliarà en el futur i constituïran la base del seu engrandiment.

Entrats al segle XIV, no coneixem cap fogatge anterior a la famosa pesta negra del 1348. Aquesta va originar una minva molt considerable de la població catalana i no s'escapà pas del flagell la nostra comarca, sinó ben al contrari. El primer fogatge que ens és dat de consultar és del 1358 i pel que es refereix al Camp, podem establir: Tarragona 931 focs, més un nombre incert de miserables; Valls 587 focs, amb els miserables inclosos; la Selva 430 focs, Reus 337 focs. Com veiem, a part la superioritat manifesta de Tarragona, resulta que Reus era efectivament més petit que Valls i que la Selva del Camp. Però, malgrat que les tres localitats indicades la sobrepassin en xifra de llars enceses, la resta dels pobles del Camp li eren inferiors. Diem això, per fer

veure que Reus era ja una localitat de relativa importància dins la comarca.

Andreu de Bofarull diu que el 14 de maig de 1363, en concepte de donatiu a les Corts de Catalunya, Reus aporta 159 lliures i 2 sous, que corresponen a 335 focs —2 menys que el 1358—, però el mateix autor diu haver trobat a l'arxiu municipal un rebut del 23 de desembre de 1364 d'haver satisfet Reus al procurador de Tarragona una quantitat a raó de 435 focs. Hi ha un error de cent focs?

El fogatge que datem entre 1365 i 1370 confirma a Reus 335 focs i el datat el 1378 li n'atribueix 336, més 11 del Brugar i 18 de Masclavó. Segons el primer d'aquests fogatges, Reus continua essent més petit que la Selva del Camp, a la qual s'atribueixen 420 focs, per bé que al recompte del 1378, la Selva solament apareix registrada amb 319 focs i tanmateix anotada com "la Selva, Albiols i Burguet". A aquest conglomerat poden referir-se igualment les xifres registrades als fogatges anteriors i això disminuiria una mica la consideració de la Selva.

A l'indicat fogatge de 1365-1370, Valls apareix amb 569 focs, xifra també major que l'atribuïda a Reus, per bé que dels dos textos que coneixem de 1385, al publicat per Pròsper de Bofarull —atribuït erròniament per l'il·lustre arxiver al 1365— Valls es registra solament amb 399 focs i a l'altre amb 401 —2 de menys— xifres ambdues superiors a les de Reus. Aquests 401 focs atribuïts a Valls, els 356 de Reus i el 319 de la Selva ens vénen confirmats per l'acta de la Comuna del Camp del 1392, que estableix el repartiment pel maridatge de la Infanta amb el rei Lluís.

Per bé que Tarragona al fogatge de 1365-1370 apareix amb 1366 focs i al publicat per Pròsper de Bofarull com a atribuït —erròniament— al 1365, amb 1127, hem demostrat en un altre treball que solament en sumava 860. Reus, en aquest període, segons el fogatge de 1378, en volum demogràfic, ocupava el lloc que feia 12 en el conjunt de Catalunya, amb 356 focs. Tenia al davant Barcelona i Lleida, ambdues amb més d'un miler de caps de casa, Tortosa i Girona amb uns 900 caps de casa, Tarragona, Vic i Puigcerdà amb 654, Montblanc, Cervera, Manresa i Valls entre 400 i 500 focs. Reus s'igualava

a Balaguer, Berga i la Selva del Camp.

Segons les actes de la Comuna del Camp, Valls figura, l'any 1399, amb 400 focs, Reus amb 356 i la Selva amb 252. Com veiem ací, la Selva resta distanciada d'un centenar de focs de Reus, però la cosa sembla una mica irregular, vista una altra acta immediatament posterior de la mateixa Comuna.

El 1391 consta que el port de Salou es trobava en plena vigència comercial, puix que el rei va vendre a l'arquebisbe de Tarragona el dret d'imposar una gabella sobre les mercaderies importades i exportades per les platges de Salou i Barrenys, dret que al seu torn l'arquebisbe va revendre a Vila-seca i aquesta va imposar l'impost de lleuda a les dues platges indicades. Reus va oposar-s'hi i ací comencen les raons llargues de segles entre Reus, Vila-seca i Tarragona, entorn del port de Salou.

Aleshores hi havia entre Cambrils i l'Hospitalet de l'Infant un altre lloc d'embarcament. Ens referim a Miramar exclusiu de la ciutat de Barcelona. Aquesta es proveïa de blat de les Garrigues i d'Aragó, el qual es transportava a Flix, port fluvial que el 1389 fou adquirit per la capital de Catalunya. Per evitar els impostos que exigia Tortosa al pas de les barcases per l'Ebre, Barcelona va reconstruir el camí ibèric que anava del Castellet de Banyoles, damunt l'Ebre, a l'Hospitalet de l'Infant, travessant el coll de Fatxes i les muntanyes de Vandellòs. El blat, amb destí a Barcelona, s'embarcava a Miramar. Però els seus embarcaments no afectaven l'economia de la comarca del Camp.

En entrar al segle XV, segons l'acta de la Comuna del Camp del 4 de juny de 1405, Valls continuava amb 401 focs, Reus amb 356 i la Selva amb 352, és a dir, amb sols 4 famílies menys que Reus. Però en un pergami de 1413, de la mateixa Comuna del Camp, que es guarda a l'arxiu municipal de la Selva, es consignen a Valls 228 focs, a la Selva 218 i a Reus 257, de manera que, segons aquestes assignacions, Reus sobrepuja en població les altres dues localitats, per bé que molt lleugerament. Però no hem d'ocultar que al Consell de la Selva, de 1437, van concórrer 573 caps de casa, sense comptar les vídues, ni les solteres, i això ens pot

fer suposar que siguin falsejades les xifres impositives que apareixen a les actes de la Comuna del Camp.

De la importància que prenia el port de Salou per a Reus, en donen idea les qüestions ininterrompudes que se susciten amb Vila-seca per les obstruccions que aquesta posa al camí que des de Reus menava a Salou, fins al punt que el 1450 el comú de Reus adquireix la baronia de Masclavó per trobar lliure pas per la finca. Però les desavinences amb Vila-seca prossegueixen encara degut als impediments que els carreters reusencs troben camí del mar, enllà de Masclavó. El 1483 s'aconsegueix una sentència de la Reial Audiència declarant Salou port lliure de tot dret i imposició. El 1484 s'obté una reial declaració en el mateix sentit, però aleshores són els Cònsols de Tarragona que s'hi oposen, puix que pretenien mantenir els impostos que a favor del port de la capital es percebien sobre les entrades i sortides del de Salou. Mentrestant, Reus construeix de cara a la muntanya el camí de Prades, amb la idea de prolongar-lo cap al Segre. Això prova l'interès que hi havia per a retenir o captar noves zones d'accés al seu mercat. Altrament, a mitjans del segle XV consta que la fabricació d'estamenyes era aquí important.

L'any 1497 Tarragona apareix censada amb 579 focs; Reus amb 359, més 4 del Brugar i 2 de Masclavó; Valls amb 234 focs al nucli urbà i 261 al conjunt de l'actual terme municipal, i la Selva amb 277. Ara veiem que la nostra ciutat se situa clarament en un segon lloc dins la comarca del Camp, amb més d'un centenar de focs damunt de Valls i de la Selva. Consta aleshores el gran comerç d'aiguards com a producte d'exportació a Salou i la pesca salada com a importació. Segons aquest fogatge, Reus també ha guanyat llocs a la llista de les principals ciutats catalanes i ara solament en té 8 al davant, quant a volum demogràfic. Són Barcelona amb 5.847 focs, que és l'única que sobrepassa el miler, Tortosa que en té 999, Girona 967, Lleida 791, Tarragona 579, Vic 575, Cervera 426 i Puigcerdà 400.

El 1512, Reus mostra la seva prosperitat inaugurant les obres del nou temple

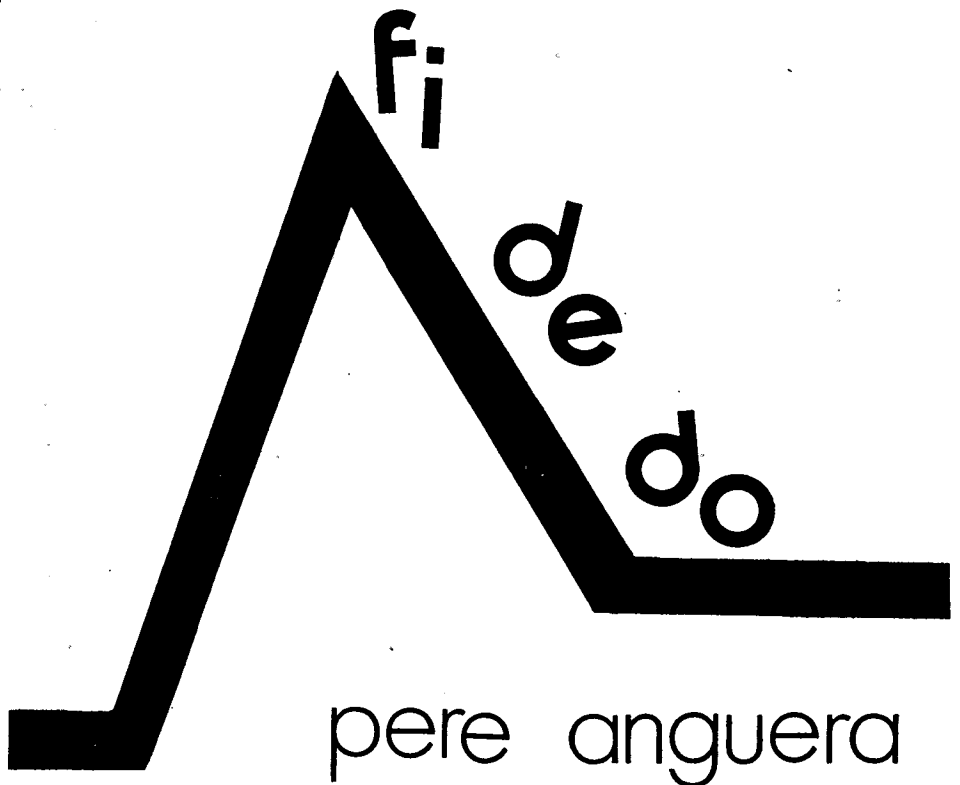
parroquial i, el 1515, trobem a Tarragona 686 focs, a Reus 446, més 4 del Brugar i 2 de Mascalvó, a Valls 323 al nucli bàsic i 337 al conjunt de l'actual terme municipal, i a la Selva 333 focs, poc més o menys els mateixos que Valls. Dins el conjunt català, Reus ha passat al davant de Puigcerdà i ocupa ara el lloc vuitè, tenint al davant les mateixes localitat que hi tenia el 1497, menys la capital de la Cerdanya.

El 1520 fou acabada la nau de l'església de Sant Pere i es va començar l'obra del campanar. Entre les grans contrarietats provocades pels impediments que les autoritats tarragonines cercaven de posar al trànsit entre Reus i Salou, el comerç de Reus el 1522 mostra la seva puixança plantejant-se la necessitat de reglamentar els corredors de llotja, proveint-los d'unes ordinations. El 1523 es comença l'edificació de l'ermita del Roser. El 1543 es dóna per acabat tot l'àmbit de la parròquia de Sant Pere i el 1549 es contracta el gran retaule.

El 1553, Tarragona ha aconseguit recuperar la població que tenia el segle XIV. Ara té 854 focs. Reus en té 539, més 6 del Brugar; Valls 609 i amb els agregats actuals 665, la Selva en té 371. Advertim que Valls torna a sobrepujar la població de Reus i val a dir que en molt. Segons un tall fet per la Comuna del Camp per a satisfer les despeses de les fortificacions que es feien a Salou, Valls paga per 485 focs, Reus per 350 i la Selva per 304.

En l'ordre general català Reus ocupa el mateix lloc vuitè entre les principals ciutats catalanes. Ha deixat endarrera Cervera, que resta a 476 focs, però Valls li ha tornat a passar al davant.

CONTINUARA A LA
REVISTA
DEL MES D'AGOST

No sé si l'havia tingut tota la vida, per herència familiar no descoberta o per una estranya conjugació dels astres el dia del meu naixement, o bé si el vaig adquirir al precís moment d'adonar-me que el tenia. El que sí puc assegurar és que fins aleshores no havia fet ús d'aquell do sobrenatural i en utilitzar-lo per primera vegada ho vaig fer d'una manera involuntària, fins al punt d'ésser-ne jo el primer sorprès.